

Vänsterframtid – en basinkomst och delaktighetspeng

Två visioner – en dualekonomi?

Vänsterns idealsamhälle finns beskrivet i olika versioner. I *News from Nowhere* (1890) vaknar William Morris upp förflyttad hundra år framåt i tiden. Han befinner sig i ett efterrevolutionärt rödgrönt London, fyllt av människor som är kreativa och aktiva. De trivs med och är stolta över det de arbetar med. Morris formulerade sin framtidsdröm som en kritik av den omåttligt populära skriften *Looking Backward: 2000–1887* av den amerikanska journalisten Edward Bellamy.

Bellamys alter ego vaknade upp i en helt annan socialistisk utopi, där ekonomin byggde på storskalighet och högteknologi. Samhället styrdes demokratiskt med hjälp av avancerad samhällsplanering och en nationaliserad egendom. Arbetstiden var kort och varorna levererades på ett internetliknande sätt. Allt betalades med "kreditkort". Var som helst kunde man lyssna på predikningar och musik genom "kabeltelefoni". För Morris var Bellamys utopi alltför centralstyrd och beroende av storindustriell organisering.

Det har rått en ständig spänning inom vänstern mellan dessa två visioner. *Norden År 2030* som sammanställdes av Henrik Wahlforss och Leif O. Pehrson (1982) påminner i sitt upplägg om Morris roman, men var gjord i form av intervjuer och fotografier från ett efterrevolutionärt rödgrönt och förenat Norden. Publikationen var ett av svaren på den kris för det fordistiska masskonsumtionsamhälle som började bli allt tydligare. Men utan denna massproduktion hade varken det sovjetiska eller socialdemokratiska samhällsbygget varit tänkbara.

Med hjälp av Marx och Gorz försökte jag behandla denna spänning i boken *Vänsterframtid*, som gavs ut av FBF 1988. Ett kapitel ägnades Marx framtidsvision i dagens Norden. Min konklusion var att förutsättningarna för en ganska direkt övergång till genuin kommunism i Marx mening redan fanns i de nordiska länderna. Det gällde att kombinera en dualekonomi bestående av en "nödvändig sektor" och en "fri sektor". Ett viktigt medel var en medborgarinkomst.

Vänsterns svar på den fordistiska kapitalismens kris blev emellertid alltför lamt. Hegemonin flyttades över på en nyliberal globaliseringsideologi, som nästan helt undanträngde traditionella vänsteridéer.

Hur mildra osäkerheten och polariseringen?

"Det enda säkra är att allting är osäkert". Denna välkända, lite motsägelsefulla, sentens passar väl in på dagens ekonomi och arbetsliv. Åtminstone upplever en växande del av medelklassen det så. I boken *Keskiluokan nosu, lasku ja pelot (Medelklassens uppgång, nedgång och rädslor)* beskriver socialhistorikern Juha Siltala hur den individfokuserade konkurrensen lett till en allt större oro för att ramla ner i den nya underklassen: prekariatet. Men vi kan försöka följa den amerikanske matematikern John Allen Paulos visdomsord: "Ovissheten är det enda vi kan vara säkra på, och att veta hur man lever med ovisshet är det enda säkra."

Till allra först måste vi vara på det klara med att polariseringen är en följd av den djupa ekonomiska integrationen i samband med den snabba utvecklingen av nya teknologier. Det är fel att tro att vi inte kan göra något åt de här megatrenderna. Vi kan påverka både globaliseringens och den teknologiska

utvecklingens karaktär, men för det krävs det medvetna politiska val. Om vi bara låter utvecklingen ha sin gång kommer de demokratiska institutionerna att bli allt svagare och populistiska, ofta profascistiska, rörelser att förstärkas ytterligare.

Det är det okontrollerade kapitalflödet som utgör det viktigaste hotet. Det undergräver solidariteten, skattemoralen och demokratin. De klassiska teorier som visade på frihandels positiva möjligheter antog att kapitalet var bundet till nationerna eller att staterna kunde kontrollera in- och utflödet av kapital. Vi måste våga att införa skatter på kapitaltransaktioner, ändra sättet på vilket transnationella företag beskattas och använda diskriminerande tullar mot stater som inte tillåter fria fackföreningar eller som i konkurrens syfte inte samarbetar mot miljöförstörelsen. Likasinnade länder måste samarbeta för att åstadkomma en så global förmögenhetsbeskattning som möjligt.

Genom lagstiftning, beskattning, forskning och omläggning av infrastrukturen kan innovationerna riktas så att de stärker det gemensamma sociala och ekologiska kapitalet. Företagsekonomisk effektivitet och BNP-tillväxt får inte längre vara de avgörande ledstjärnorna.

En sak som alla verkar att vara överens om är att alla borde få en bra utbildning. Det bästa som hänt under det självständiga Finlands hundra år har gällt utbildningen. Införandet av den allmänna läroplikten 1921. Genomförandet av grundskolan under 1970-talet. Den kostnadsfria utbildningen ända upp till universitetsnivån. Tack vare de här satsningarna har det skett en social utjämning som är av historiska mått. Vi skall givetvis fortsätta med den här politiken, men risken att den inte längre leder till en större social rörlighet har ökat. När mängden årligen utexaminerade doktorer är högre än antalet som blev studenter för hundra år sedan har vi nått ett läge då inte ens en hög examen kan garantera en varaktig anställning eller en trygg ekonomi. Vi konkurrerar med varandra på ett allt kostsammare sätt under en allt längre tid.

Vi är också rätt överens om att alla som vill bör ges möjligheten till någon form av arbetsinsats – om inte på annat sätt så med samhällets hjälp. Det vi inte kan enas om är hur mycket en sådan garanti får kosta. Ska alla faktiskt få en lön som är tillräcklig att leva på? Är det förnuftigt att sätta folk i arbeten som de inte är lämpade för eller som de själva inte uppskattar? Ett förslag som framförts är att göra det möjligt att ersätta arbetslöshetsstödet med en "delaktighetsinkomst"; du får behålla stödet bara du gör något som samhället uppfattar som nyttigt. Idén kombinerar en ekonomisk minimitrygghet med de enskildas behov av aktivitet och uppskattning. Kritikerna ängslar sig emellertid för att förslaget kommer att leda till mera övervakning och mera press på de arbetslösa.

Basinkomst plus delaktighetspeng

"Den andra maskinåldern"¹ tvingar allt flera att bli ett slags företagare – till exempel frilansare – i stället för anställda med en regelbunden lön och reglerade arbetsförhållanden. Den som saknar ett grundkapital och en tillräcklig självtillit har svårt att utsätta sig för de risker entreprenörskapet innebär. De sociala försäkringssystemen är inte anpassade för att möta riskerna som egenföretagare. En företagare kan inte få utkomststöd eller arbetslöshetspeng förrän hen lagt ner sitt företag och realiserat sin förmögenhet. Det är uppenbart att det behövs en social trygghetsreform som också passar entreprenörerna. Problemet är

---

¹ Erik Brynjolfsson och Andrew McAfee kallar den nya nätverksekonomin "the second machine age", som bärs fram av nya "brillianta teknologier".

svårlöst eftersom rollerna som anställd och företagare i praktiken blivit allt mer överlappande; den anställda bär allt oftare en del av företagsriskerna medan frilansarna också kan vara visstidsanställda. I den här situationen borde det antingen ske en kraftig utjämning av förmögenheterna, så att alla kan räkna med en pålitlig kapitalavkastning eller en basinkomst.

Det nyligen startade experimentet med en ovillkorlig basinkomst – även om det är alltför begränsat och inte anpassat för att kunna gälla hela samhället – är därför en välkommen gåva till hundraåringen. Allt oftare, i både rika och fattiga länder, bland forskare, politiker, finansstoppar och allmänheten, har det vuxit fram en känsla av att en basinkomst kunde vara ett svar på de nya utmaningarna. Alla borde ha rätt till en andel av den enorma avkastning som naturen, förfäderna, vetenskapen och den nya briljanta teknologin gett oss. Vi ska visserligen använda en betydande del av denna avkastning för investeringar för framtiden – för utbildning, infrastruktur, miljöinsatser och andra samhällsfunktioner – men en ungefär lika stor del borde ges medborgarna i form av en social dividend eller basinkomst, så att de kan planera sina liv på längre sikt: studera, lönearbeta, bedriva företagsverksamhet, förkovra sig i någon specialitet eller arbeta i hemmet eller för en förening.

Den viktigaste kritiken mot en ovillkorlig basinkomst är att den blir för dyr om den ska ge en tillräcklig ekonomisk trygghet. Politisk realism talar därför för att den borde vara ganska låg – lägre än grundpensionen. En annan form av kritik gäller risken för att de arbetslösa lämnas utanför, att de inte uppmuntras att delta i arbetslivet och samhällslivet. Rädslan för detta är ofta överdriven, men bör ändå tas på allvar. En möjlighet är att komplettera basinkomsten med en delaktighetsinkomst. Det skulle kombinera ekonomisk minimi trygghet med självvalda aktiviteter som samhället ger värde och respekt. I Demarinuorets "yleisturva"-modell finns en "takuutulo" i form av en negativ inkomstskatt och en "aktiivitulo" i form av en delaktighetsinkomst. Den kan därför, tillsammans med andra konkreta basinkomstförslag, bli en bra utgångspunkt för fortsatta diskussioner och försök. Finland kan bli först med att få till stånd en århundradets reform av samma dignitet som den allmänna rösträtten och grundskolan.